

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10900206>

QOBILIYATLI BOLALARNI PSIXOLOGIK JIHATDAN ANIQLASH VA ULAR BILAN ISHLASH

Madaminova Saida Qutlimiratovna

Qoraqalpog‘iston Pespublikasi

Chimboy tumani 40-sonli maktabning amaliyotchi psixologi

***Annotatsiya:** Maqolada qobiliyatli bolalarni psixologik jihatdan aniqlash va ular bilan ishlash, bolalardagi qobiliyatning ko‘rinishi –bu nutqning erta paydo bo‘lishi va juda ko‘p bo‘lgan lug‘at boyligi va shuningdek, qobiliyatli bolalar tevarak-atrofdan sodir bo‘layotgan voqealarga o‘ta qiziquvchan ekanliklari haqida so‘z yuritilgan.*

***Kalit so‘zlar:** qobiliyatli bolalar, iqtidorli o‘quvchi, o‘qituvchi, qobiliyat.*

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarida iqtidorli bolalar bilan ishlashni tashkil etishning o‘ziga xos tizimi mavjud bo‘lib, unda muassasada mavjud barcha sub’ektlar ishtirok etadi. Jumladan, maktab direktori va uning o‘rinbosarlari, uslubiy birlashmalar, sinf murrabbiysi, xotin-qizlar va yoshlar tashkilotlari, ota-onalar hamda barcha o‘qituvchimurabbiylar shular jumlasidandir. Mazkur sub’ektlarning iqtidorli bolalar bilan ishlashda o‘z vazifalari bo‘lib, ular yagona maqsadni amalga oshiradilar. Ta‘lim muassasalarida iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash bo‘limi yoki maktab «Kichik akademiyasi» tashkil etilishi mumkin, uning rahbarligiga salohiyatli direktor o‘rinbosari mas‘ul etib tayinlanadi.

Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashni sifatli tashkil etish maqsadida umumiy o‘rta ta‘lim maktabi quyidagi ishlarni amalga oshiradi:

- iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash bo‘yicha yo‘riqnoma;
- iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashning yillik rejasi va jadvali;
- yillik hisobotlar;
- iqtidorli o‘quvchilarga oid maktab direktori buyruqlari;
- uslubiy birlashmalar bo‘yicha iqtidorli o‘quvchilar ro‘yxati;
- o‘qituvchilarning iqtidorli o‘quvchilarga bergan tavsiyalari va unga ilova qilgan hujjatlar va fotosuratlar, o‘quvchilarning yaratayotgan ishlari va maketlari;
- konferençiyalar, fan olimpiadalari, «Bilimlar bellashuvi», tanlov, musobaqalar o‘tkazilishiga oid hujjatlar.

O'quvchilarda iqtidor ayniqsa faoliyat jarayonida namoyon bo'ladi. Bolaning shaxsiy nuqtai nazari, xotirasining o'tkirligi fikr almashish jarayonida ham ma'lum bo'ladi. Iqtidorning yorqin va yashirin namoyon bo'lish shakllari mavjud. Yorqin iqtidor o'quvchilar faoliyatida tezda namoyon bo'ladi. Har qanday sharoitda ham bunday iqtidorni ilg'ab olish mumkin. Yashirin iqtidor esa o'quvchi faoliyati jarayonida tezda ko'zga tashlanmaydi.

Qobiliyat insonning shunday psixologik xususiyatidirki, bilim, ko'nikma, malakalarini egallash shu xususiyatlarga bog'liq bo'ladi. Lekin, bu xususiyatlarning o'zi bu bilim va ko'nikmalarga taalluqli bo'lmaydi. Qobiliyatlar faqat faoliyatda namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham faqat ana shu qobiliyatlarsiz amalga oshirilishi mumkin bo'lmagan faoliyatlardagina namoyon bo'ladi. O'quvchida ham zaruriy ko'nikma va malaka tizimi hamda mustahkam bilimlar tarkib topish uslublari yo'qligiga asoslanib, jiddiy tekshirib ko'rilsa, shoshilinch ravishda unda qobiliyatlar yo'q, deb xulosa chiqarish pedagogning jiddiy psixologik xatosi bo'ladi.

Qobiliyatli bola kim? Qobiliyat ko'p qirralidir. Yosh bolalardagi qobiliyatning ko'rinishi –bu nutqning erta paydo bo'lishi va juda ko'p bo'lgan lug'at boyligidir. Bundan tashqari qobiliyatli bolalar tevarak-atrofdan sodir bo'layotgan voqealarga o'ta qiziquvchan bo'ladilar. Iste'dodli bolalarning xotiralari juda yaxshi rivojlangan bo'lishini mutaxassislar e'tirof etganlar. Qobiliyat asosan uch o'zaro bog'liq parametrlar bilan aniqlanadi: bilim darajasining ustunlik, psixologik rivojlanish, fiziologik sifatlar. Qobiliyatli bolada bilish jarayonlari: Ular bir vaqtning o'zida juda ko'p ishlar bilan shug'ullanadilar, ular juda qiziquvchan bo'ladilar, kuchli xotiraga egadirlar va diqqatlarini bir joyga to'play oladilar. Qobiliyatli bolada psixologik rivojlanish: Haqiqat hissi yaxshi rivojlangan, qadriyatlarning shaxsiy tizimi, hayolning o'ta rivojlanganligi, hazil hissining mavjudligi, o'zlari uchun to'g'ri kelmaydigan vazifalarni echishga harakat qilishi, ular qo'rquv holatini oshirib yuborishlari ham mumkin, ularda egoentrizm kuchli bo'ladi. Qobiliyatli bolada fiziologik sifatlar: Qobiliyatlilarda ikki xil stereotip mavjud: biri ozg'in, kichkina nimjon bola yoki uning aksi. Iste'dodlilar juda kam uxlaydi. Rus olimi I.P.Pavlov o'z ta'limotida «badiiy», «fikrlovchi», «o'rta» tiplarga ajratilgan shaxslarning ana shu uchta tipdan bittasiga taalluqli ekanligini tavsiflab beradi. Muallif ushbu tipologiyani yaratishda oliy nerv faoliyatining birinchi va ikkinchi signal tizimidan iboratligi to'g'risidagi ta'limotga asoslanadi. Birinchi signallar tizimi obrazlar, emojiyalardan va ikkinchi signallar tizimi esa obrazlar haqida so'zlar orqali signal berishdan iboratdir. Ikkinchi signal tizimi I.P.Pavlov tomonidan «signallarning signali» deb nomlangan edi.

Ushbu tipologiyani osonroq qilib quyidagicha tushuntirish mumkin:

- 1) shaxs faoliyatida birinchi signallar tizimining signallari nisbatan ustunlik

qilsa, bu inson «badiiy» tipga taaluqlidir;

2) mabodo «signallarning signali» nisbatan ustuvor bo'lsa, bu shaxs «fikrlovchi» tipga mansubdir;

3) agarda har ikkala signallar aralashib ketgan bo'lsa (birortasining ustunligi sezilmasa) bu inson “aralash” tipga mansub odamd.

Iste'dodli bolalar bilan ish olib borishda mutaxassislarning fikri iste'dodli bolalar bilan ishlashda Karne, Shvedal, va Linnemayerlar quyidagi mezonlarni ishlab chiqqanlar:

1. Har bir bola takrorlanmasdir. Ba'zilari she'r yozish, insholardan, ba'zilari matematikadagi qobiliyati bilan ajralib turadilar. Oddiy maktabda musiqaga qobiliyati bor o'quvchini ham ajrata olmasligimiz mumkin. Uchinchi bir bola esa yuqori intellektli bilan ajralib turadi, lekin bu bolaning o'zini baholash mezoni juda past bo'lishi mumkin. Shu orqali xar bir bolaning kuchli va kuchsiz tomonini bilishimiz lozim. Shu orqali iste'dodli bolalar bilan ishlash rejasini tuzish mumkin.

2. Iste'dodli bolalar o'zlariga nisbatan juda tanqidchandirlar. Ular o'z “men”ini rivojlantirishga harakat qilishlari kerak. Yaqin qarindoshlarining ta'siri iste'dodli bolalar uchun juda muhimdir.ular yaqinlarining fikrini inobatga oladilar.

3. Iste'dodli bolaning rivojlanishi va kamol topishida oilaning o'rni juda kattadir. Agar oila maktab o'zaro aloqada bo'lsa, bu eng yaxshi natijalarga olib kelishi mumkin.

4. Iste'dodli bolalar uchun turli xil o'quv rejasini tuzish. Iste'dodli bolalarning qiziqish va ehtiyojlarini inobatga olib o'quv rejalari ishlab chiqilishi lozim. Ko'pgin iste'dodli o'quvchilarning qiziqishlari ko'p qirralidir.

5. Iste'dodli bolalar oddiy bolalar bilan o'qigan taqdirda xam, iste'dodli boshqa bolalar bilan muloqot qilish imkoniyatini yaratish kerak.

6. Iste'dodli bolalarning dasturi xar tomonlama mukammal bo'lishi zarur.

7. Iste'dodli bolalarni o'qitish uchun tuzulgan rejani shu sohadan xabardor bo'lgan rahbarning o'zi nazorat qilgan taqdirdagina samara berishi mumkin.

8. Ota-ona va mutaxassislar bir-birlari bilan hamkorlik qilishlari muhimdir. Bu hamkorlik iste'dodli bolalarning iste'dodini rivojlantirish uchun xam muhimdir.

9. Bolaning o'ziga nisbatan bahosini bilishimiz muhimdir. Bola o'zinig oldiga qo'ygan qanday vazifalarni bajarilayotganligini ham bilish kerak, ota-ona bundan xursanmi?

Shunday qilib, iste'dodli bolalar bilan ishlashda talantli tarbiyachi, o'qituvchilarni jalb qilish maqsadga muvofiqdir. Bunday mutaxassislar maktabga ham ota-onalarga ham juda zarurdir. Iqtidorli o'quvchilarni aniqlash, tanlash va tarbiyalash borasida mamlakatimiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan ishlar, jamiyat taraqqiyotini ta'minlash, vatanimiz iqtidoriy salohiyatni dunyo miqyosida namoyon etish imkonini beradi.

Adabiyotlar

1. Davletshin M.G.va b. YOsh davrlari va pedagogik psixologiya. T.: 2004
2. Rean A.A. i dr. Psixologiya i pedagogika. S-Peterburg.: 2001